

İlahiyat Fakültelerinde Cumhuriyet Dönemi Hadis Çalışmalarının Genel Panoraması

Ahmet YILDIRIM
SDÜ İlahiyat Fakültesi

e-posta: ayildirim2000@hotmail.com

Özet

İlahiyat Fakültelerinde hadis ile ilgili yapılan çalışmaları tanımak; özellikle Türkiye'deki Çağdaş İslam Düşüncesini tanıma ve bilme bakımından önemlidir. Makalede Cumhuriyet Dönemi hadis çalışmalarıyla ilgili genel bilgiler verildikten sonra, bu süreçte Hadis sahasında İlahiyat Fakültelerinde yapılan çalışmalarını çeşitleri itibariyle değerlendirmeleri yapılmış, kaydedilen aşamalar, gelinen nokta ve Çağdaş İslam Düşüncesine katkıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu birikimden nasıl istifade edileceğiyle ilgili düşünceler de ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: İlahiyat Fakülteleri, Cumhuriyet Dönemi, Hadis, Akademik Çalışmalar, Panorama

The General Panorama of Studies Hadith of Era Republic in the Faculties of Divinity

Abstract

To know with studies of hadith in the faculties of divinity of Turkey, especially It is important from the perspective of recognition and knowing thought of contemporary Islam in the Turkey. In this paper, after we gave general knowledge, we evaluated studies as regards of kinds in this process in the field Hadith in the faculties of divinity. Besides, we studied to confirm of levels or grades that took notice and point that reached. Moreover, we brought up thoughts with how could be profited from this accumulation.

Key Words: Faculties of Divinity, The Era of Republic, Hadith, The Studies of Academic, Panorama

Düşünce tarihine baktığımızda birbirinden farklı pek çok düşünce anlayışları olduğunu görürüz. Bunlardan biri de İslam düşüncesidir. Sonuçları itibariyle beşeri tarafı da bulunan ve ilahî düşünceyle beşeri düşünceyi birbirine mecz olan İslam düşüncesi, temeli itibariyle ilahî yönü ağır basan bir düşüncedir. Bu bağlamda İslam düşünce sistemini yoğuran, şekillendiren pek çok unsur olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Kur'an ve Sünnet İslam düşüncesinin değişmez temel

kaynağı olarak ilahî cephesini oluşturmaktadır. Bu gerçeği dikkate alarak, İslam düşüncesinin temel kaynaklarından biri olan hadis/sünnet üzerinde durmak ve İlahiyat Fakültelerinde hadis ile ilgili yapılan çalışmaları tanımak; bu düşünceyi ve bilhassa Türkiye'deki Çağdaş İslam Düşüncesini tanıma ve bilme bakımından önemlidir. Ayrıca Çağdaş İslam Düşüncesinin inşasını gerçekleştirecek ve onu yeniden yapılandıracak olan bir kimsenin, vahyi doğru yorumlamada ve ilahî öğretiyi anlayıp anlam-

landırmada hadis/sünnetten müstağni olamaya-çağı bilinen bir gerçektir. Çünkü “İster Ortaçağ İslâm düşüncesi, ister Çağdaş İslâm düşüncesi olsun, eski-yeni tecrübelerimiz de göstermiştir ki, İslâm dünyasında düşünce veya eyleme yönelik hiçbir projenin Sünnet/hadîsten bağımsız kalması mümkün olmadığı gibi, bağımsız kaldığı takdirde başarılı olması da mümkün değildir. Bu sadece bir iddia değil, aynı zamanda ampirik verilerle dayanan sosyolojik bir gerçektir.”¹

İşte bu gerçekten hareketle tarihte ve İslam düşüncesi içerisinde hadis ilminin işleviyle ilgili şunları göz ardı etmemek, hatırlamakta fayda vardır. Hadis ilmi, sadece hadis olgusunu inceleme amacıyla İslam tarihinin belirli bir döneminde kurulmuş bir disiplinden ibaret değildir. Hz. Peygamber döneminden itibaren gelişen olayların içinde teşekkül eden bir oluşumdur. Başka bir ifadeyle, sadece entelektüel merakın sonucu inşa edilmiş teorik ve tarif edici bir bilimsel faaliyet olmadığı gibi, sadece hadislerin güvenilirliğine dair kurallar manzumesinden ibaret değildir. İlk İslam toplumu- nu şekillendiren Hz. Peygamberin sünnetinin tarihsel tezahürüdür. Hadis ilmi ifadesindeki “ilim” tabirini “bilim” şeklinde anlayarak onu normal bir bilimsel disiplin gibi algılamak doğru olmaz. Hz. Peygamber’in izinden gitmek ve onun hatıralarını yaşatmak isteyen İslam toplumu, hayatın doğal seyri içerisinde bunun kaynakları olan hadisleri o günün şartları içinde koruyup, sonraki nesillere aktarmakla kalmamış, faaliyetlerinin bütünü içine sindirmeye çalışmışlardır. Bu haliyle hadisler sadece uzmanların ilgilendiği bir araştırma nesnesinden ibaret değil, bütün Müslümanların varoluşsal ilgisinin odak noktalarından biri olmuştur.² Hatta hadis, hiç kuşkusuz Müslüman bireyin pratik hayatının oluşmasında ve şekillenmesinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu

etki tarih boyunca çeşitli boyutlarıyla devam etmiştir.

Çağdaş İslam düşüncesi içerisinde önemli yere sahip olan hadis/sünnetle ilgili çalışmalar hadisin tarih sahnesinde yer aldığı süre boyunca yapıla gelmiştir. Konuya ülkemiz açısından bakıldığında hadis çalışmalarının bir boyutu olan akademik hadisçiliğin takriben bir asırlık bir mazisi vardır. Ülkemizde kurum ve kuruma ruhu veren anlayış olarak akademik perspektif, Dâru’l-Fünûn’la başlar. Memleketin siyasî, sosyal hatta askeri alanlarda etkisine girdiği Batı Medeniyetinin, yüksek eğitim ve öğretim sahasındaki kurumsal yansımaları olan Dâru’l-Fünûn, geleneksel medreselere alternatif olarak planlanmış ve örnek alınan Batı yüksek eğitim kurumları tarzında teşkilatlandırılmıştır. Önceleri sadece edebiyat, matematik ve hukuk bölümleri varken, sonra ona ‘ilahiyat’ da dahil edilmiş; böylece Batı akademilerindeki sisteme tam uygun hale gelmiştir. Batı akademilerinde aydınlanmaya ruhunu veren, ‘tenkit’ ve ‘tarih’ kelimelerinin özetlediği metodik mantık, araştırma yöntemlerinde esas alınmıştır. Meselenin hadis yönüne baktığımız zaman, yeni dönem hadisçiliğinin geri planındaki mantığı ele vermesi bakımından, 1 Nisan 1924 tarihli İstanbul Daru’l-Funûn talimatnamesiyle, daha evvel İlahiyat programlarında “Hadis-i Şerif” olan dersin yerini “Hadis Tarihi”nin aldığı görmek yeterlidir. Bu isimde bir eserin ilk defa İsmail Hakkı İzmirli tarafından 1924’de kaleme alınmış olması, hadis sahasında tarihsel perspektifin o yıllarda yavaş yavaş fark edilmeye başlandığı şeklinde yorumlanabilir.³ Ancak cumhuriyet öncesi hadis çalışmaları ve yayınlarına baktığımızda süren savaşlar ve dini eğitimin modern şartlara göre uyarlanamaması sebebiyle ayrıca da Osmanlı Devletinin bu dönemde parçalanma ve yıkılma aşamasına gelmesi kayda değer çalışmaların olmadığı görülmektedir.⁴ Bu durumu tespit edecek çok ciddi çalışmalar olmamakla beraber 1876-1923 arası 46 yılda hadisle ilgili

1 M. Hayri Kırbasoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Ankara, 2002, s. 13.

2 Salahattin Polat, “Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri”, *Modern Dönemde Dini İlimlerin Temel Meseleleri-İlmi Toplantı-*, (Basılmamış Tebliğ) TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 14-17 Nisan 2005, s. 15.

3 M. Emin Özafşar, *Hadis ve Kültür Yazıları*, Ankara 2005, s. 25-26.

4 Salahattin Polat, “Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri”, s. 2.

Türkçe olarak yayınlanan 27 eser tespit edilebilmiştir. Bu dönemin hadis ilmi seviyesini, sadece bu 27 eserle ölçmek doğru olmaz. Ayrıca bunların dönemin hadis ilmi açısından birikimi ortaya koyan bilgiler olduğu kanaatinde değiliz.⁵ Cumhuriyet dönemi öncesinde tespit edilen ihtiyaçlar ya da ortaya çıkan problemlere karşı, genelde o dönemin bilginleri tarafından yazılan kitap, risale veya makale gibi çalışmalarla çözümler sunulmaya çalışılmıştır.

Hadis Edebiyatı içerisinde bazı spesifik çalışmalar dışında hadisle ilgili toplumsal ihtiyaç ve bireysel imkanlarla yapılan çalışmalar, tür olarak farklılıklara rağmen amaçları dikkate alındığında iki kategoride toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi, hadisin tespiti ve güvenilirliğini temin etmek amacıyla yapılan çalışmalardır. Başta rical ve usul tarihi olmak üzere bütün metodoloji çalışmalarının ‘varlık nedeni’ hadisin güvenilirliğini tespiti yardımcı olmaktadır. İkincisi ise, Hz. Peygamber’e ait olma ihtimalleri farklı bile olsa, kabul edilen metinlerin anlaşılmasını sağlamaktır. Şerh, haşiye ve ta’likten, müşkil ve muhtelif türü eserlere varıncaya kadar geniş bir yelpazede varlık gösteren bu tür çalışmalar, hadislerin anlaşılmasını hedeflemektedir. Bunun ne kadar başarılı olduğu tartışılsa bile, değişimin devam ettiği her toplumda ona paralel bu tür çalışmalara ihtiyaç duyulacaktır. Bu çalışmalar, ihtiyaca göre, telif, derleme, cem, tercüme, şerh vs. şeklinde varlık kazanmaktadır. Burada türü belirleyen, toplumsal ihtiyaç ve bir ilim geleneğine mensup ulemanın birikimi olduğunun farkına varılmalıdır. Birikimin olmadığı toplumlarda, alt kategorilerden işe başlanmış; elde edilen bilgi ve tecrübeyle çıta sürekli yükseltilmiştir. Cumhuriyet tarihinin ilk yarısında yapılan tercüme çalışmalarını bu bağlamda düşünmek gerekir.⁶

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte eğitim sistemi değişmiş, buna bağlı olarak din eğitim ve öğretimi yeni bir sürece girmiştir.

Din eğitim ve öğretimi için yeni kurumlar oluşturulmuş ve bu kurumlar da zamanla sistem içerisinde yerlerini almışlardır. Bu kurumları İmam Hatip Okulları, Yüksek İslâm Enstitüleri ve İlahiyat Fakülteleri olarak zikretmek mümkündür. Bu kurumlar arasında İlahiyat Fakültelerinin diğer kurumlar arasında ayrı bir yeri vardır. İlahiyat Fakültelerinin açılmasından sonra dini alandaki çalışmalar lisans ve lisansüstü düzeyde az da olsa bir gelişme ve ivme kazanmıştır. Bilhassa 1980’li yıllara geldiğinde akademik çalışmaların ve akademisyenlerin sayısı artmış, toplumun dinle ilgili ihtiyaçlarına çözüm sunacak çalışmalar gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda İslâmî ilimler içerisinde ayrı bir yere sahip olan hadis ilmiyle ilgili çalışmaların belli bir düzeye geldiğini ve hayli mesafe aldığını söylemek mümkündür.⁷ Ana hatlarıyla bu süreç hakkında bilgi vermek istiyoruz

1950’li yıllara kadar daha çok Diyanet İşleri Başkanlığı’nın öncülük ettiği bu faaliyetin yanında 40 hadis geleneğinin ya da hadis sayısı biraz artırılarak 101 veya 1001 hadis tercüme ve şerhinin yapıldığı görülmektedir. Ahmed Naim’in *Kırk Hadis*’ini (İst. 1925) veya Münir Selâmi Yurdatap’ın *Binbir Hadis Tercümesi ve Tefsiri*’ni (İst. 1941) buna örnek olarak zikredebilir. Tercüme faaliyeti olarak nitelenebilecek bu tarz çalışmaların yanında Ahmet Hamdi Akseki’nin önsözünde hadisi reddedenlere karşı uzun uzun müdafaalarda bulunduğu *Peygamberimizin Vecizeleri* (Ank. 1945), Zâkir Kadiri Ugan’ın “Dinî ve Gayrî Dinî Rivayetler” (İst. 1926) adlı makalesini hadisle alakalı problemlerin ele alındığı özgün çalışmalar olarak zikretmek yerinde olacaktır.

1950’den sonraki yıllarda ise hadis çalışmaları toparlanma sürecine girmiş, daha sonra ise olgunlaşmaya başlamıştır. Zira Arapça ve Osmanlıca yazılan eserlere ulaşamayan ya da onları okuyup anlayamayan halkın ihtiyacını gidermek, sorumluluk taşıyan âlimler tarafından bir zorunluluk olarak görülmüştür. Öte

5 Salahattin Polat, “Modern Dönemde Hadis İliminin Temel Meseleleri”, s. 2.

6 Yavuz Ünal, “Cumhuriyet Dönemindeki Hadis Çalışmalarının Serencamı”, *İslami İlimler Dergisi*. Yıl: 2, Sayı 2, Güz 2007, s. 230

7 Ahmet Yıldırım, “Cumhuriyet Dönemi Hadis Tasavvuf İlişkisiyle İlgili Yapılan Çalışmaların Kaynak ve Metot Açısından Kritiği”, *tabula rasa*, Isparta 2004, 4, (10), s. 203.

yandan dinî eğitim veren kurumların açılması ve ülke sathına yayılması da bu gelişmeye ivme kazandırmıştır.

1960'lı yıllara kadar tıpkı daha önceki yıllarda olduğu gibi belli rakamlarda hadislerin tercüme ve şerh edilmesi en fazla başvurulmuş çalışma türü olarak görülmektedir. (...) Aslında bu tarz çalışmalar İslâm tarihinin hiçbir döneminde kesilmemiştir. Ancak kültürel alt yapının eksik veya yitirilmiş olduğu zeminlerde daha fazla başvurulmuştur. Nitekim altyapı eksikliğinin tamamlandığı ileriki yıllarda temel klâsiklere doğru bir kayış dikkat çekmektedir. Meselâ Ahmed Davudoğlu'nun tercüme ve şerh ettiği *Bulûğu'l-Merâm Terceme ve Şerhi* (1966–1967) ve Mehmet Sofuoğlu'nun yaptığı *Sahîh-i Müslim ve Tercümesi* (İst. 1967–1970) buna güzel bir örnektir. Hadis tercümesine yönelik bu faaliyet İmâm Mâlik'in *Muvatta'*ının, Dârimî'nin *Sünen*'inin Türkçe'ye kazandırılmasıyla devam etmiştir. (...) Görüldüğü üzere 1967 sonrası seçme eserlerin değil de **temel kaynakların tercümesine** yönelinmiş, 1980 sonrası ise bu alanda altın çağ yaşanmış, **hemen hemen bütün klâsikler Türkçe'ye kazandırılmıştır.** (...) Daha sonra tercüme faaliyeti alan itibariyle de genişlemiş ve tarih, usûl vb. konularda birçok önemli çalışma Türkçe'ye çevrilmiştir. **Hadis ilminin alt kollarındaki tercümelemler Türkiye'de hadis ilminin alt yapısının oluşmasına yardımcı olmuş, daha sonra tür itibariyle aynı olmakla beraber alanla ilgili mükemmel çalışmalar yapılmıştır.**

Bu bağlamda 1960'lı yıllarda hadis sahasında yapılmış daha sonraki akademisyenlere bakış açısı kazandıran akademik çalışmaları da zikir etmekte fayda vardır. Bunlar arasında Talat Koçyiğit'in *Hadislerin Toplanması ve Yazı ile Tespiti* (Ankara 1957) ile *Hadisçilerle Kelamcılar Arasında Münakaşalar* (Ankara 1968), Mehmed Said Hatiboğlu'nun *İslamî Tenkid Zihniyet Hadis Tenkidinin Doğuşu* (Ankara 1962) ile *Hz. Peygamber'in Vefatından Emevîlerin Sonuna Kadar Siyasî-İctimai Hadiselerle Hadis Münasebeti* (Ankara 1967) doktora ve doçentlik tezleri zikredilebilir. Fuad Sezgin'in Buhârî'nin *Kaynakları Hakkında Araştırmalar*

(1956) isimli tetkiki, yeni dönemin hadis kaynaklarını ele alış noktasında bir fikir vermesi bakımından önemlidir. Kitap hem geleneksel kabuldeki hadislerin şifahi olarak nakledildiği anlayışını tartışmaya açması, hem de bir hadis kitabını dini bir meseleye delil getirme amacının dışında zati değerini ele alarak incelemesi bakımından dikkate değerdir.

İmam hatip okulları, yüksek İslâm enstitüleri ve ilâhiyat fakülteleri gibi din eğitim ve öğretimi için yapılan yeni kurumlar açılmasıyla birlikte buralarda okutabilecek ders kitaplarına olan ihtiyaç, eli kalem tutan insanları motive eden güçlü bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Tayyib Okıç'ın *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler* (Ank.1959), *Hadis Ders Notları* (İst. 1965), Hayrettin Karaman'ın *Hadis Usûlü* (İst. 1965), Ali Özek'in *Hadis Ricali* (İst. 1967) adlı çalışmaları örnek olarak zikredilebilir. Bunları da her branşla alâkalı müstakil çalışmalar takip etmiştir. Örnek olarak Talât Koçyiğit'in *Hadis Tarihi* (Ank. 1981) ve *Hadis Usûlü*, (Ank. 1998) eserleriyle İ. Lütfi Çakan'ın *Hadis Edebiyatı* (İst. 1985) ve *Hadis Usûlü* (İst. 2005) adlı eserlerini zikredebiliriz. Böylece alt yapısıyla ilgili çerçeve çalışmaları yapılan Hadis ilminin, geçmişini değerlendiren ve alternatifler üreten çalışmalara zemin hazırlamıştır. Mesela Hayri Kırbasoğlu'nun "Klasik Sünnet Tanımlarının Eleştirisi ve Yeni Bir Sünnet Tanımı Denemesi" (İslami Araş. c. 2, s. 1, Ank.1991) ve "*İslam Düşüncesinde Sünnet* (Ank. 1993) çalışmaları" örnek olarak zikredilebilir.⁸

90'lı yıllara geldiğimizde hadis alanıyla ilgili gerek İstanbul gerekse Ankara merkezli yapılan pek çok tez çalışmaları bulunmaktadır. Bunu diğer illerde bulunan İlahiyat Fakültelerindeki çalışmalar takip etmiştir. Bunların üzerinde ayrı ayrı duracak ve liste verecek değiliz. Bu çalışmaların Türkiye'deki hadis çalışmalarının geldiği seviyeyi ortaya koyması bakımından bir dönüm noktasını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca şu anda Türkiye'nin pek çok

8 Yavuz Ünal, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Çalışmaları Üzerine", *İslami Araştırmalar Dergisi (Hadis-Sünnet Özel Sayısı)*, 10, 3, Ankara 1997, s. 175-176 (Kısmen özetle)

ilahiyatında akademisyen olarak görev yapan bilim adamlarının yaptıkları doktora tezleri bu dönemde yapılan ve damgasını vuran önemli çalışmalar olarak kabul gördüğü müşahede edilmektedir.⁹ Bu yıllarda yapılan çalışmaların konularına baktığımızda genelde usul, tarih, edebiyat ve çağın problematik konuları olduğunu söyleyebiliriz. Bu çalışmaların hadis ilmine bir sinerji kattığı göz ardı edilmemelidir.

Cumhuriyet Dönemi hadis çalışmalarıyla ilgili bu genel bilgilerden sonra Hadis sahasında Cumhuriyet Döneminde yapılan çalışmalarını tez, makale, tebliğ ve kitap şeklinde tasnif etmek mümkündür. Bu tezleri de, Yüksek Lisans, Öğretim Görevliliği Doktora, Doçentlik ve Profesörlük takdim tezi olarak kategorize edebiliriz. Bahse konu bu çalışmalar Türkiye’de 1950’li yıllarda başlamakta, Yüksek İslam Enstitülerinin 1982 yılında İlahiyat Fakültelerine çevrilmesi ve Sosyal Bilimler Enstitülerinin sayılarının artmasıyla birlikte, özellikle 1980 yıllardan itibaren geçen zamana paralel olarak önemli bir artış göstermiştir. 2000’li yıllar gelindiğinde sayısal açıdan hadis alanındaki

akademik çalışmaların hatırı sayılır bir düzeye ulaştığı gözlenmektedir. Son olarak Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları arasında çıkarılan İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu I-II¹⁰’ye bakıldığında bu durumu daha açık şekilde görmek mümkündür. Kataloglardaki bilgilere göre 1953-2007 yılları arasında lisansüstü yüksek lisans ve doktora tezi olarak 713 tane hazırlanmış müşahede etmekteyiz.

Konuyu “Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri” adlı tebliğinde farklı yönleriyle inceleyen Prof.Dr. Salahattin Polat, Türkiye’deki Hadis alanında yapılan akademik çalışma ve yayınların sayı, şekil ve dağılım açısından analizini yaparken, tespitlerine göre hadis alanında günümüze kadar 560 kitap 616 makale yayınlanmıştır.¹¹ Polat burada çalışmaları geniş bir istatistik açıdan değerlendirmiş, ayrıca çalışmaları tür, yer ve danışman gibi farklı açılardan tasnife tutmuştur.¹² Onun tespitlerine göre Türkiye’deki hadis tezleri ve akademik makalelerin konu dağılımında şu konuların öne çıktığını görürüz.

Hz. Peygamber ve sünneti, biyografi, hadis metinlerindeki konu ve kavramlar, hadis usulü, hadis tahric ve tenkidi, hadis literatürü ve kitap, hadis yorum teorisi ve metodu, Hadis tarihi, hadis dindeki yeri, hadis metin tenkidi. Toplam tez ve makalelerin konu dağılımında ilk üç sırayı sünnet, biyografi ve konu çalışmaları almaktadır. Daha özel yönüyle doktora tez konularının dağılımında ilk sırayı biyografi, hadis usulü ve sünnet almaktadır. Biyografi ve sünnet konusu her iki grupta müşterektir.¹³

9 Örnek olarak bazı çalışmalar zikredilebilir: Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, (Doktora Tezi) Ankara 1995; Mehmet Emen Özafşar, *Fikhi Hadisler ve Değerlendirilmesindeki Esaslar* (Doktora Tezi), Ankara 1995; Bünyamin Erul, *Sahaberin Sünnet Anlayışı*, (Doktora Tezi), Ankara 1996; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, (Doktora Tezi), Ankara 1996; Hacı Musa Bağcı, *Hz. Peygamberin Beşeri Yönü*, (Doktora Tezi), Ankara 1999; Ahmet Yücel, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, (Doktora Tezi), İstanbul 1994; İbrahim Hatiboğlu, *İslamda Yenilenme Düşüncesi Açısından Modernistlerin Sünnet Anlayışı*, (Doktora Tezi), İstanbul 1996; Zekeriya Güler, *Zahiri Muhaddislerle Hanefi Fakihler Arasındaki Münakaşalar ve İhtilaf Sebepleri (IV-V/XI.asır)*, (Doktora Tezi), Konya 1993; Ali Çelik, *Bazı Halk İnançlarının Hadislerle Münasebeti*, (Doktora Tezi), İzmir 1994; Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, (Doktora Tezi), Bursa 1996; Yavuz Ünal, *Rivayetlerin Hz. Peygamber’e Aidiyetinin Tespit ve Değerlendirmede Aklın Rolü*, (Doktora Tezi), Samsun 1997. Geniş bilgi için bkz. İsmail E. Erünsal, Fatih Çardaklı, Mustafa Biral Ülker, *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu I*, (1953-2000), İstanbul 2008; s. 165-197.

10 Bkz. İsmail E. Erünsal, Fatih Çardaklı, Mustafa Biral Ülker, *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu I*, (1953-2000), İstanbul 2008; s. 165-197; *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu II* (2001-2007), İstanbul 2008, s. 173-198.

11 Bu tespit 2003 yılına kadar olan çalışmalar içindir. Tam sayı belli olmamakla birlikte sayının çok arttığını söylemek mümkündür.

12 Bkz. Salahattin Polat, “Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri”, s. 2-6.

13 Salahattin Polat, “Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri”, s. 5-6.

Polat'ın tespitlerine göre ülkemiz hadisçilerinin en çok hadisleri anlama ve yorumlamayla ilgilendikleri ağırlıklı olarak hadislerin uygulanmasına yani sünnet pratiğine yönelik çalışmalar yaptıkları gözlenmiştir. Bu durumda hadisçilerin konuları bakımından güncellikten kopuk olmalarını belirtmektedir. Ama çalışmaların topluma yansıma bulup bulmadığı tartışma konusudur. Bunun sebepleri geniş boyutludur ve hadis uzmanlarını ilgilendiren yönleri olduğu gibi onları da aşan boyutları mevcuttur. Hadis yorumuyla ilgili özgün ve bilimsel katkı sağlayacak teorik ve metodik çalışmalar yapılabilmemiş değildir. Yeni yorum yöntemi arayışlarına rağmen klasik yorum yöntemlerini aşacak türden çalışmalara neredeyse rastlamak mümkün değildir. Kur'an ve sünnetin yorum yönteminin fıkıh usulü olduğunu savunanlar açısından bakarsak, fıkıh usulü ile hesaplaşan, eleştiren, öneriler getiren sistematik çalışmalar ortaya konabilmiş değildir. Yorum konusu ile ilgilenen çağdaş disiplinlerin birikimi İslami nassların yorumu bağlamında disiplinler arası bir yaklaşımla değerlendirilebilmiş değildir. Hadislerin yorumunun hadis ilminin asli konusu olup olmadığı tartışması, hadis yorumu konusundaki çalışmaları değerlendirmede belirleyici olacaktır.

Hadis usulü çalışmalarına gelince bunların da çok dar ve sınırlı alanda yürütüldüğünü, klasik hadis usulü eserlerinin çerçevesinin pek aşılamadığı müşahade edilmiştir. Halbuki elimizdeki hadis usulü eserleri genellikle ders kitabı niteliği ve hacmindedir, derinlemesine ve geniş araştırmalara kaynaklık etme bakımından yeterli değildir. Hadis usulü çalışmalarında sadece hadis usulü literatürü ile yetinmeyip, geçmiş mühaddislerin hadis tenkit uygulamalardan yola çıkarak yapılan analitik ve çıkarımsal çalışmalarla derinleştirilmelidir. Bu anlayışla yaklaşırsak bütün hadis literatürü hadis usulü ile ilgilidir. Ama aradığımız bilgilere çoğu zaman doğrudan ulaşabilmemiz mümkün değildir. Analitik ve çıkarımsal çalışmalarla söylenen ve yapılanlardan, söylenmeyenlerin çıkarılması gerekir. Ayrıca hadis usulü çalışmaları mutlaka fıkıh usulü literatürünü de kapsmalıdır.¹⁴

Cumhuriyet Dönemi hadis çalışmalarıyla ilgili pek çok çalışması bulunan Prof.Dr. Yavuz Ünal, konuyla ilgili Cumhuriyet döneminde yapılan hadis usulü çalışmalarını değerlendirirken de şunları dile getirmektedir:

“Cumhuriyet döneminde yapılan usul çalışmalarının büyük bir kısmının, okullardaki müfredatı dikkate alması, hadis eğitiminin kolaylaştırırken, kapsamlı bir çalışmanın ortaya çıkmasını da engellemiştir. Oysaki tarih, tarihçinin sınırlı, yetersiz tanıklığıyla yapılan, kaçınılmaz olarak yoruma dayalı ve her tezin alternatiflerinin bulunduğu; dolayısıyla tarihin göreceli olduğu fikri dikkate alınarak; tarihsel olguların bize hiçbir zaman ‘arı’ olarak gelmedikleri, çünkü arı biçimde var olmadıkları ve varolamayacakları; her zaman kayıt tutanın zihninden kırılarak yansıdıkları bilinciyle hareket edilebilse, kavrama yetersizliğinden kaynaklanan söz konusu problemlerin doğuşu bile engellenebilecektir. Hadis usulü ve tarihi açısından bakıldığında problem biraz daha netleşmektedir: Tasnif dönemi ve öncesindeki usul kaidelerini, temel amaç olan rivayet kitaplarında test etmek, dolayısıyla kaydı tutanın gerçeğe isabet oranını tartışmak mümkündür. Ancak tasnif döneminden sonraki kuşaklarda telif edilen usul çalışmalarının, etkiledikleri, yönlendirdikleri veya açıkça uygulandığı bir metin kitabı bulunmadığı için, onları test etmek de mümkün değildir. Bu durumda, geçmişte uygulandığı düşünülen ilkelerin ve bizzat uygulamanın, uygun bir şekilde izahı, daha açık bir ifade ile olanın değil de olması gerekenin tarihi ve usulü yazılmaya açık bir alan belirginleşecek; farazi problemler ve çözüm yolları da tartışılacaktır. Hadis tahammül ve eda yolları vb. hususlar bu perspektifle değerlendirilebilir.”¹⁵

Cumhuriyet döneminde yapılan ve biraz da tepkisel olan çalışmaları genel olarak değerlendirdiğimizde iki farklı eser tipi görmekteyiz: Bunlardan biri, ileri sürülen itirazları yersiz kılacak, geçmişteki bazı uygulamaları öne çıkararak mevcut sistemin güvenilirliği fikrini ayak-

14 Salahattin Polat, “Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri”, s. 6-7.

15 Yavuz Ünal, “Cumhuriyet Döneminde Hadis Usulü ya da Usul Tarihçiliği Üzerine”; *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI (2006), sayı: 2, s. -298.

ta tutmaya gayret eden çalışmalardır. Ahmed Naim'de açıkça görüldüğü gibi, hadis tenkidinde sadece senedin dikkate alındığı tezi karşısında, bu alandaki üç farklı eğilimi ortaya koyup, ümmetin geneli tarafından sened ve metnin birlikte dikkate alındığı tezini işlemesi gibi.¹⁶ Bu eğilim, temelde geçmişin ve geçmişteki uygulamaların gereği gibi anlaşılmadığı, dolayısıyla tenkitlerin bu kavrama yetersizliğinden kaynaklandığı fikrine sahiptir. Bu nedenle söz konusu çalışmaların hemen hemen tamamında, geçmişte uygulanan yöntemin mükemmelliği ve uygulamanın yeterliliği düşüncesinden kaynaklanan ortak bir tavır görülmektedir. Bu, tasnif döneminden sonra başlayan, hedef kitle ve müfredatın sınırlandırdığı ancak muhatabın ihtiyacı ve yöneltilen tenkitlere göre de, anlatım ve vurgu değişikliğine giden; geçmişe yönelik ciddi bir eleştirisi, dolayısıyla değişim açısından geleceğe yönelik beklentisi de olmayan bir tavidir. Bununla birlikte, bugün mevcut ve gelecekte ortaya çıkacak muhtemel istifhamlara önceden cevap verecek, kapsamlı bir usul tarihi, hatta hadis tarihi projesi üretilmemesi, eğilimin ciddi bir handikapı olarak görülmektedir

Usul ve tarih yazarlığında dikkat çeken ikinci yaklaşım tarzı ise, öncelikle Müslümanların içersinde bulunduğu sıkıntının kaynağı olarak, kitaplarda yer alan, ümmeti etkileyen ve yönlendiren rivayetler, dolayısıyla bunların sahih kabul edilmesine neden olan hadis tenkit sistemini problemli olarak görmektedir. Sistemin doğru uygulanmadığı noktasına yapılan itiraz her iki yaklaşım tarzında da dikkat çekmektedir. Ancak ikinci yaklaşım, hadis tenkit sistemini uygularken ağırlık noktası olarak senedin seçilmiş olmasına itiraz etmektedir. Dolayısıyla

alternatif olarak ortaya çıkan sistemde, ağırlık noktası değiştirilmekte; sened ye-rine metnin önceleneceği ileri sürülmektedir. Tepkisi farklı bile olsa, bu eğilimin de, ortaya çıkmasına neden olan unsurun birinci yaklaşımdan farklı olmadığı; usul tarihini okuma noktasında da ciddi bir farklılık bulunmadığı açık bir şekilde görülmektedir.¹⁷

Tez çalışmaları dışında mevcut hadis usulüne bir alternatif olarak yapılan çalışmalar mevcuttur. Bunlardan biri Prof. Dr. M. Hayri Kırbaçoğlu tarafından hazırlanan *Alternatif Hadis Metodolojisi*¹⁸, adlı eseridir. *Kırbaçoğlu çalışmanın girişinde, Niçin alternatif hadis metodolojisi? Sorusuyla konuyu tartışmaya açmakta, devamında zihniyet ve metod bakımından alternatif hadis metodolojisinin 11 temel farkını ele almaktadır. Birinci bölümde: epistemoloji (hadis rivayetlerin bilgi değeri); ikinci bölümde: kaynak bilincinden kaynak metodolojisi; üçüncü bölümde mustalah (tanımlar ve kavramlar); dördüncü bölümde: teknikler; beşinci bölümde ise, exstrapolasyon (beklentiler, muhtemel gelişmeler) ele alınmış ve kitaba ek olarak da oryantalistlerin tenkitlerine yer verilmiştir.*

Kırbaçoğlu kitabın yazılış gayesini açıklarken de şu ifadeleri kullanmaktadır: "Egemen hadis usulü uyarınca, hadis rivayetlerinin sağlamını çürüğünden ayırmak için bugüne kadar yapılan çalışmalar tatminkar olmaktan uzaktır. Bunun en açık ispatı ise gerek ortaçağda, gerek son yüzyıllarda ve günümüzde hadis rivayetleri etrafında -bazen alevlenip bazen sakinleşse de- gerçekleşen tartışmaların hiçbir zaman tatminkar bir sonuca ulaşmamış olmasıdır. Bütün Müslümanların her zaman her yerde ve her hadis üzerinde -kabul veya ret açısından- tamamen ittifak etmelerini beklemek mümkün olmadığı için, bir takım problemlerin daima ortaya çıkması normal karşılanabilir ki bu, bir ölçüde doğrudur. Fakat, gerek geçmişte, gerek günümüzde hadisler etrafında yapılan tartış-

16 Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih'e Yazdığı Mukaddime*, I, 275-277. Ahmed Naim burada 58 ana başlık altında, hadis usul ve tarihiyle ilgili konuları ve belli problemleri tartışmaya açmıştır: İlm-i hadis, sahabe, tabiîn, hadislerin cem ve tedvini, haberin envâr, ittisal ve irsal, isnad-ı âlf ve nâzil, müstahrecât, hadis-i hasen, ahâdis-i makbûleyi ihtiva eden kitaplardan bazıları, hadis-i zaif (haber-i merdûd), metâin-i aşere, cerh ve ta'dil, hadis-i ahz ve tahammül tarikleri ile edâ sigaları, rivayeti hadisin sîfat ve keyfiyeti ve âdâbı.

17 Yavuz Ünal, "Cumhuriyet Döneminde Hadis Usûlü ya da Usul Tarihiçiliği Üzerine"; s. 298-299

18 Kitabiyat, Ankara, 2002, 431 sayfa.

malar tali ve önemsiz denilebilecek cinsten olmadığı, bilakis İslam Düşüncesinin en temel problemlerinden birini oluşturduğu için, bunu tamamen normal karşılamak da doğru değildir. (...) Bütün bunlar bugün de egemen olan klasik hadis usulünün ictihad/tecdide, yani gelişmeye kapalı tutulduğunu göstermektedir ki, bilimsel bir faaliyet olan metodolojilerin değişmezliğini savunanın bilimsel zihniyetle uzaktan yakından bir ilgisi olamaz. Ortaçağda bile istenen verimi sağlayamayan bu usulün, çağımızın ihtiyaçlarına cevap vermesi ise hiçbir surette düşünülemez. Dolayısıyla değişme ve yenilenmeye açık dinamik bir metodolojik yaklaşıma olan ihtiyaç ortadır.”¹⁹ Tartışmalı rivayetlerle ilgili bakış açılarını değerlendiren ve bunlara karşı bir çözüm üretilmemesiyle ilgili tepki gösteren Kırbasoğlu, hadis usulü ile alakalı tarihi gelişmeyi şu ifadeleriyle ortaya koymaktadır:

“Bugünkü egemen hadis usulüne nihai şeklini verdiği kabul edilen İbnu’s-Salâh (ö.643/1245) öncesinde, zaten isnad merkezli hadis usulünü kabul etmeyip isnad tenkidi kadar metin tenkidine de ağırlık verilmesini savunan rey ehlinin, hadis ehlinin yöntemine dair eleştirileri bilinmektedir. İbnu’s-Salâh’tan sonraki döneme gelince, İbnu’s-Salâh’ın hadis tetkikinde içtihat kapısını kapatma çabalarına, başta çağdaşları olmak üzere pek çok İslam alimi karşı çıkmış ve onu eleştirmişse de, İbnu’s-Salâh’ın çizgisi, sonraki yüzyıllarda egemenliğini fiilen tesis etmeyi büyük ölçüde başarmıştır.”²⁰

Mevcut hadis tespit ve tenkit sistemine alternatiflik iddiası ile kendine yer bulan çalışmada, geleneksel kabule uygun bir şekilde hadis usulünün İbnu’s-Salâh’la nihai şeklini aldığı ön kabulü ile hareket edilmektedir. Böyle bir tarih okuması, öncelikle, tasnif döneminden yaklaşık olarak üç asır sonra olgunlaşan bir sistemin, geçmişe

dönük olarak uygulanma imkanını tartışmaya açmalıdır. Aksi takdirde, olgunlaşmayan veya bugünkü anlamda bir varlığı olmayan bir sistemle hadislerin test edildiği gibi bir sonuçla karşı karşıya geliriz. Zira İbnu’s-Salâh’ın nihai şeklini verdiği düşünülen sistem, ondan sonra hemen hemen hiç kimse tarafından özgün bir şekilde uygulanmamıştır.²¹ Bu bağlamda Kırbasoğlu’nun çalışması, tarihi süreçte usulün mahiyeti konusu, bilhassa nasıl olması ve yeterliliği ve yetersizliği gibi konuları tartışmaya açması ve alternatifler üretmesi yönüyle önemsenmesi doğru olacaktır. Bunu, eksikleriyle beraber gelenek içerisinde gelişecek olan alternatif metodoloji oluşumuna katkı ve çaba olarak görmek gerekir.

Hadis Tarihiyle ilgili çalışmalara gelince; bu çalışmalar hadis ilminde en çok tartışma konusu olan ve hadislere karşı güvenin sarsılmasında büyük rol oynayan çalışmalar olduğu bunların hem nicelik hem nitelik bakımından son derece yetersiz olduğu tespiti yapılmaktadır. Bu çalışmaların ağırlığı hadis eğitimi, hadislerin yazılması, tedvini ve tasnifi etrafında dönmektedir. Hadis tarihi çalışmaları her şeyden önce tarihçilik nosyonu gerektirmektedir. Hadisçilerin bunu nasıl elde ettikler/edecekleri veya bu konuda uzman kişilere nasıl işbirliği yapacakları hala önemli bir sorun olarak ortada durmaktadır. Ayrıca hadis tarihi çalışmaları sadece hadis literatürüne bağlı kalarak yapılamaz. Bütüncü bir tarih anlayışıyla, muhtemel her türlü kaynaktaki hem doğrudan hem de dolaylı veriler taranarak ciddi bir hadis tarihi inşasına gerek vardır. Böyle bütüncü çalışmalar yapabilmek için akademisyenler aralarında işbirliği yapmalı, büyük bir projenin parçalarını teşkil edecek tezler yaptırılmalıdır.²² Bu çalışmalar yapılırken şu perspektifler dikkate alınmalıdır:

1. Başlangıcından günümüze kadar süreyi –bugün dahil- içine almalıdır.
2. Bütün bu zamanı, tarih perspektifiyle periyotlara ayırmalıdır.

19 Bkz. s. 15-16, 17

20 Bkz. s. 16-17. Ayrıca bkz Yavuz Ünal, “Cumhuriyet Döneminde Hadis Usulü ya da Usul Tarihçiliği Üzerine”; s. 297; H. Musa Bağcı, “Hadis Çalışmalarının Gerileme Dönemlerinde Hadiste İctihad Kapısının Kapatılması Sorunu”, *İslam’ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri Sempozyumu*, 01-03 Haziran 2001 Ankara, 2003, s. 541-576.

21 Bkz. s. 16-17. Ayrıca bkz Yavuz Ünal, “Cumhuriyet Döneminde Hadis Usulü ya da Usul Tarihçiliği Üzerine”; s. 297.

22 Salahattin Polat, “Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri”, s. 7.

3. Bu periyotlar, esere yahut kişilere göre değil, dönemin en genel karakteristiğine göre olmalıdır.
4. Hadisin 'sosyal tarihi' merkeze alınmalı, 'literatür tarihi', ona bağlı olarak izlenmelidir.
5. Yalnız Sünni hadisçilik merkezli olmamalı, İslam kültürü içerisinde ortaya çıkan bütün akım ve anlayışlar dahil edilmelidir.
6. Hadis tarihinde hanımların konumu da özenle ele alınmalıdır.
7. Oryantalizm olgusu, doğuşunu etkileyen faktörlerle birlikte ele alınarak, hadis alanındaki ürünlerinin sağlıklı değerlendirmelerine de yer verilmelidir.²³

Hadis tarihinin en önemli alt yapısını teşkil edecek olan biyografi ve kitap tahlili çalışmalarını da yeterli derinlikte değildir. Biyografi çalışmaları çoğunlukla rical kitaplarının verilerinin ötesine geçememektedir. Halbuki biyografi çalışmaları da tarih çalışmaları gibi çalışılan şahsın büyük fotoğrafın içine yerleştirilmesi şeklinde bütüncü bir yaklaşımla gerçekleştirilmelidir. Tarih alanında olduğu gibi çok geniş alanda kaynak taraması yapılmalı ve bu verilerin satır araları analitik bir yaklaşımla okunmalıdır. Kitap çalışmalarının çoğu ilgili kitabın deskriptif /tavsifi bir tanıtı niteliğindedir. Oysa incelenen kitap, ait olduğu alanın öncesi ve sonrasıyla tarihi sürecin içine yerleştirilmelidir. Çalışılan kitabın kaynakları ve tesirlerinin izi sürülmeli, kitabın özgünlüğü ve ilgili olduğu disipline katkısı tartışılmalıdır. Bu da bir kitap incelenirken sadece o kitabı değil bir çok kitabı inceleyip değerlendirmeyi gerektirir. Bu perspektiften bakınca tarih çalışmaları gibi, biyografi ve kitap tahlili çalışmalarının ne denli zor olduğu ortaya çıkmaktadır. Halbuki ülkemizde bu tür çalışmalar genellikle çok kolay çalışmaları gibi mütala edilmekte ve araştırma seçiminde çok rağbet bulunmaktadır.²⁴

Kitap çalışmalarının bir tarafı da tenkitli neşir çalışmalarıdır. Kitapların tenkitli neşir konusuna neredeyse hiç rağbet edilmediği gözlenmektedir. Normal hadis kitaplarının çoğunun neşri ve baskıları batılı anlamda bilimsel usullere göre yapılmış değildir. Elimizdeki matbu metinlerle ince ayar çalışmalar yapmak zordur. Bir de ülkemizde Arapça yayın piyasasının yeterli olmayışı bu alandan uzak durmamıza yol çana önemli bir amil olması gerek. Türkçe kitap çalışmalarına Hint Altkıtası, Mısır ve Suriye gibi ülkelerden ilgili ve kayda değer görülen eserlerin Türkçeye çevrilmesi birçok açıdan bilhassa da ana kaynaklara dönüş bilincinin oluşması noktasında katkı sağladığı söylenebilir. Akademik endişelerden uzak kitap çalışmalarını bir proje dahilinde yapan araştırmacılar bulunmaktadır.²⁵

Yine hadisçilerin temel işi olması gereken tahrir ve tenkit çalışmaları da bizce beklenen veya olması gerekenden kıyas kabul etmeyecek kadar azdır. Tahrir çalışmaları belirli kitaplar üzerinde yapılabileceği gibi belirli hadis grupları ve kategorileri üzerinde de yapılabilir. Bundan da öte her bir hadisin bütün varyantlarını tarayıp analiz ederek değerlendirmeler yapmak hadisçilerin en temel görevidir. Artık sadece hadisçiler değil bütün ilahiyatçılar kitap ve makalelerinde hadisleri bütün varyantlarıyla verme alışkanlığı kazanmalıdırlar. Bu tür çalışmalara rağbet etmeyişi, çok yorucu, bıktırıcı oluşundan ve çağdaş teknolojiye yararlanmadaki başarısızlığından olsa gerektir. Hazırlanan

23 M. Emin Özafşar, *Hadis ve Kültür Yazıları*, Ankara 2005, s. 31-32.

24 Salahattin Polat, "Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri", s. 7.

25 Örnek olarak M. Hayri Kırbaoğlu'nun çalışmaları zikredilebilir. Kırbaoğlu, projenin ana hatlarıyla ilgili şunları zikretmektedir: I. Sünnet Kavramı veya Tanımı II. Sünnetin Konumu III. Sünnetin Mahiyeti (Bilgi Kaynakları Açısından) IV. Sünneti Ortaya Koymada Kullanılacak Malzeme V. Sünnetin Anlaşılması VI. Sünnetin Yorumlanması VII. Sünnetin Bir Sistem Haline Konulması VIII. Sünnetin Eğitim ve Öğretimi. Bu projeye ilgili hocamız şimdye kadar, *İslam Düşüncesinde Sünnet* (Ankara 2008, 7. Baskı), *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi* (Ankara 1999); *Alternatif Hadis Metodolojisi*, (Ankara 2002); *Sünnet'ten Çağa Elli İki Mesaj*, (Ankara 2005) kitaplarını yayımlamıştır. Hatta yaptırdığı lisanüstü tezlerde genelde bu projeye yardımcı olacak konuları tercih ettiği bilinmektedir.

CD'ler bu işi oldukça kolaylaştırmıştır. Kanaatimce hadisçilerin alanlarının sınırları ve asıl misyonları konusundaki kafa karışıklığı asıl yapmaları gerekenin, yani hadis tenkidinin dışında çalışmalar yapmalarına, minder dışına çıkmalarına sebep olmaktadır.²⁶

Konu çalışmalarına gelince, bu tür çalışmaların çoğu da neredeyse kaynak kitaplarda dağınık olan konunun derlemesinden öteye geçmemektedir. "Ayrıca konu çalışmalarının çoğu, kaynak kitaplarda dağınık olan bir konunun derlemesinden ibarettir. Hadisle ilgili konu çalışmalarında yine hadis disiplinin sınırları probleminden kaynaklanan alan tecevüzlerine sık rastlanmaktadır. Konu çalışmaları ciddi tahlilleri gerektiren çalışmalardır. İlgili konunun tarihi süreç içinde ele alınması, evrensel veya disiplinler arası boyutu varsa bunun ortaya konması, farklı akım ve ekollere göre değerlendirilmesi, kültür ilişkileri ve etkileşimleri bağlamında analiz edilmesi gibi tahlilleri gerektirir. Bütün bunlarla birlikte hadisçilerin çalışacağı konular en temelde hadis disiplinin asıl amacı olan hadis tenkidine hizmet edecek türden olmalıdır. Konu çalışmalarının çoğu bu nitelikten uzaktır. Bütün olumsuzluklara ve zorluklara rağmen son zamanlarda yapılan kitap çalışmalarında güzel, problemlere çözüm üreten çalışmalar bizleri heyecanlandıran ve ümit veren çalışmalar yapılmaktadır.²⁷ Hadisçiler tarafından alan araştırmaları, atölye çalışmaları, yaygın ve örgün eğitimde hadisin durumu gibi hadisle ilgili tecrübi/empririk çalışmalara ve alan araştırmalarına pek ilgi duyulmadığı da ortadadır.²⁸

Hadis ilmi geleneği içerisinde çağdaş çalışmaların yeri neresidir diye baktığımızda modern çalışmaların geneli itibariyle geçmiş çalışmaları aşamadığı, onları yeniden üretmeden pek öte geçemediği görülmektedir. Hadis

tarihi, tarih ve yorumuna dair yeni yöntemler geliştirilebildiği söylenemez. Türkiye'deki hadis çalışmaları bir fetret döneminden sonra, klasik hadis ilmini anlamaya yoğunlaşmıştır. Hadis çalışmaları ağırlıklı olarak hadis ilminin kuruluş ve gelişme yönleriyle ilgilenmiş, daha sonraki dönemler yeteri kadar ilgi görmemiştir. Bundan sonraki dönemlerde hadis çalışmalarının özgün katkılar sağlamaktan uzak kaldığı şeklindeki bir anlayışın etkisi olduğu gibi, klasik hadis ilmini anlama çabasının da etkili olduğu söylenebilir.²⁹

Bizim de yapmaya çalıştığımız üzere ilahiyat fakültelerinde hadisle alakalı yapılan çalışmalar üzerine yapılan değerlendirmelerin³⁰ iki

29 Salahattin Polat, "Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri", s. 8 (Kısmen tasarıfla).

30 Cumhuriyet Döneminde yapılan hadis çalışmalarını üzerine değerlendirme çalışmalarını şöyle sıralayabiliriz: **1**-Osman Öztürk-Bekir Topaloğlu, *Cumhuriyet Devrinde Yayınlanan İslami Eserler Bibliyografyası (1923-1973)*, DİB, Ankara 1975; **2**-İsmail Lütfi Çakan, "1876-1976 arası Türkiye'de Hadis Çalışmaları Bibliyografyası", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, IV, III, s. 33-35; "Türkiye'de Hadis Çalışmaları", (*Hadis Edebiyatı Eseri içerisinde*), İstanbul 2003 (5. Basım), s. 311-328; **3**-Ali Osman Koçkuzu, "Hadis Öğretim ve Eğitiminde Ne Yaptık? Ne Yapabiliriz?", *Hadisin Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, Samsun 1993, s. 189-210; **4**-Yavuz Ünal, *Cumhuriyet Dönemi Hadis Çalışmaları (1920-1992)*, Y. Lisans Tezi, OMÜ. Sosyal Bilimler Ens. Samsun 1993; **5**- Yavuz Ünal, *Cumhuriyet Dönemi Hadis Çalışmaları (1920-1997)*, Etüd Yay. Samsun 1997; **6**- Yavuz Ünal, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Çalışmaları Üzerine", *İslami Araştırmalar Dergisi (Hadis-Sünnet Özel Sayısı)*, 10, 3, Ankara 1997, s. 174-177; **7**- Yavuz Ünal, "T.C İlahiyat Fakültelerinde 1957-1997 Yılları Arasında Hadis Anabilim Dalında Yapılan Tezler Bibliyografyası", *İslami Araştırmalar Dergisi (Hadis-Sünnet Özel Sayısı)*, 10, 3, Ankara 1997, s. 197-203; **8**- Mehmet Emin Özafşar, "Hadisin Neliği Sorunu ve Akademik Hadisçilik", *İslamiyat*, 3, 1, Ankara 2003. s. 33-53; *Hadis ve Kültür Yazıları*, Ankara 2005; s. 11-36; **9**- Yavuz Ünal, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Çalışmaları Üzerine Değerlendirmeler", *I. Gerede Hadis Meclisi*, Gerede 2002 (Yayımlanmamış tebliğ) **10**- Ahmet Yıldırım, "Cumhuriyet Dönemi Hadis Tasavvuf İlişkisiyle İlgili Yapılan Çalışmaların Kaynak ve Metot Açısından Kritiği", *tabula rasa*, Isparta 2004, 4,

26 Salahattin Polat, "Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri", s. 7.

27 Kadın, Şiddet, Engelliler, Dünyevileşme gibi sosyal içerikli çalışmalara yer verilmesi bunun göstergesi olsa gerek. Bkz. Bkz. İsmail E. Erünsal, Fatih Çardaklı, Mustafa Biral Ülker, *İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu II (2001-2007)*, İstanbul 2008, s. 173-198.

28 Salahattin Polat, "Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri", s. 7-8.

farklı işlev üstlenmesi gerekmektedir. Bunlardan biri, nelerin yapıldığı hakkında bilgilendirme, diğeri ise yapılması gerekip de yapılamayanları tespit etme; dolayısıyla nelerin yapılacağına işaret etmektir.

Hadis ilimlerindeki farklı branşların ya da bir konunun müstakil olarak ele alındığı tezlerin, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki hadis çalışmalarına belli bir ivme ve kalite kazandırdığı söylemekle birlikte istenilen düzeyde olduğunu söylemek zordur. Öncesinde asıl kaynaklara dönüş ve hadis problemlerini gündemine alan, eleştirilere cevap niteliğindeki çalışmalarla birlikte Cumhuriyet Türkiye'si hadis çalışmaları zamanla yeni bir dönemin başlamasına neden olacak polemikleri doğurdu ve köklü sorgulama alanları oluşturdu. Bu süreçte "Hadislerle Göre..." ifadeleriyle başlayan tez, kitap ve makale çalışmaları görülmeye başlandı. Bu da ana kaynaklara dönüş fikrinin kabulüyle kendini hissettiren etkin bir alan olarak dikkatleri çekmektedir. Bu noktada geleneksel kabul ve bilgilerin sorgulamaya açıldığının altı çizilmelidir. Bunun daha sağlıklı olmasını sağlamak ve ayrıca da genç kuşağın buluşmasını, kaynaşmasını istişare edip serbestçe tartışabileceklerini sağlayabilecek sivil bir platform oluşturuldu. Yer olarak Bolu/Gerede'de Hadis Meclisi adıyla bir inisiyatif faaliyete geçti. 2002'de başlayıp en son 2008 yılında VII. Yapılan toplantıların hepsi özel gündemliydi. Alanla ilgili problemler ve farklı talepler gündeme getirilmiştir. Bu sivil inisiyatif, akademisyenler arasında iletişimi engelleyen sanal çitleri ortadan kaldırmayı büyük ölçüde başardı. Bu gelişme Cumhuriyet Türkiye'sindeki hadis çalışmalarında, yeni bir

soluklanma ve buluşma noktası oluşturdu. Ayrıca ilahiyat alanında Türkiye'de ihtiyaç duyulan kendi branşında belki de ilk olan kollektif çalışmalara zemin oluşturmuştur. Hadisçilerin gönüllü olarak katıldığı "Konulu Hadis Projesi" adlı kapsamlı ve çok boyutlu proje sonucunu vermek üzeredir.³¹ Hadis Külliyyatı esas alınarak oluşturulmaya çalışılan bu proje hadislerin ve Hz. Peygamber'in mesajının anlaşılır dille topluma sunulmasını amaçlamakta ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından desteklenmektedir. Buna bağlı diğer projeler de hedeflenmektedir.

Sonuç

Türkiye'deki İlahiyat Fakültelerindeki hadis çalışmalarının geçmişi çok yeni olmasına rağmen nicelik ve nitelik bakımından önemli bir aşama kaydetmiştir. Ancak bunun istenilen seviyede olduğunu söylemek zordur. Ümit verici gayret ve çalışmalar birlikte nitelik ve niceliğin artırılması konusunda yapılması gereken daha çok şey vardır. Artık yol açılmıştır. İlkler geride kalmıştır. Bununla birlikte Hadis çalışmalarının Çağdaş İslam Düşüncesi içerisinde teorik de olsa, önemli boşluğu doldurduğu kanaatindeyiz. Bunun yanında mevcut birikimden yeteri kadar istifade edildiği ve ortaya çıkan çalışmalarda gereği gibi değerlendirildiğini söylemek zordur. Çünkü batı dünyasında olduğu gibi bizde mevcut birikimden istifade geleneği pek oluşmamıştır. Yapılan çalışmalar neredeyse raflarda kalmaktadır. Bu manada kolektif bilinç oluşmadığı için kolektif çalışmalar da yok gibidir. Buna rağmen ümit verici adımları ve projeleri duymak bizleri sevindirmektedir. Bu çalışmaları dış dünyaya tanıtmak, içinde bulunduğumuz ayrı bir sınıktırızdır. Çünkü dış dünya bu çalışmalardan neredeyse habersiz gibidir. Böyle olunca dış dünyada Türkiye'deki çalışmalardan haberi olmamakta, bizleri de buna göre değerlendirmektedirler. Bunun için gerekli olan çalışmalar yapılmalı ve tanıtımlar yapılmalıdır.

(10), s. 203-225; 11-Salahattin Polat, "Modern Dönemde Hadis İlminin Temel Meseleleri", *Modern Dönemde Dini İlimlerin Temel Meseleleri İlmî Toplantı-*, (Basılmamış Tebliğ) TDV İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 14-17 Nisan 2005. 12- İbrahim Hatiboğlu, "Batılı Hadis Tenkidi Düşüncesinin Türkiye'yi İntikali: Akademik Hadisciliğin Geçmişi ve Geleceği Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 4, 2, İst. 2006, s. 37-53; 13-Yavuz Ünal, "Cumhuriyet Dönemindeki Hadis Çalışmalarının Serencamı", *İslami İlimler Dergisi*. Yıl: 2, Sayı 2, Güz 2007, s. 243-248 (Özetle).

31 Bkz. Yavuz Ünal, "Cumhuriyet Dönemindeki Hadis Çalışmalarının Serencamı", *İslami İlimler Dergisi*. Yıl: 2, Sayı 2, Güz 2007, s. 229-248.

Bunlarla birlikte ileride yapılacak çalışmalar ve izlenecek yöntemle ilgili tespit ve tekliflerimiz olacaktır:

1. Disiplinler arası dayanışmaya dayalı bir anlayışın yaygın olduğu günümüzde Hadis ilmi diğer bilim dallarıyla devamlı yardımlaşma ve koordinasyonu içinde olmalı, problem olarak gözüken hususların halli noktasında gayret içinde olunmalı, sonuçta ortaya çıkacak verimlilik ve çalışmaların; hadis ilmi için olduğu kadar, topyekun insanlık, bilim dünyası, medeniyet için de önemli bir kazanç olacağı göz ardı edilmemelidir. Bu noktada yapılması gereken farklı ilim mensuplarının, bazı problemlerin çözümünde güç ve işbirliği zemini oluşturmalarıdır. Klikçi anlayışlardan kurtulmak gerekir. Bazı ihtilafların, ilim dalları ve mensuplarının birbirlerini ve problemleri tanımamalarından kaynaklandığını rahat söyleyebiliriz. Günümüzde hadis çalışmalarında bu yönde bir çaba gözükmekle birlikte yeterli olduğunu söylemek zordur.
2. Çalışmaların konu belirlenmesinde sosyal içerikli konular tercih edilmelidir. Mümkünse çalışmalar bir proje dahilinde yürütülmelidir. Bu anlamda pek çok konu hadisçinin ilgisini beklemektedir. Bu tür çalışmalar yaygınlaştıkça, insanların hadis/sünnete bakışları değişecek, sağlıklı, doğru ve kitabi bir hadis/sünnet bilinci oluşacak, böylece insanlar, meselelere ilmin ölçülerine uygun bakış açısıyla yaşama şansını yakalamış olacaklardır.